

רשות העתיקות

מדיניות רשות העתיקות לשימור מורשת התרבות הבנויה

מינהל שימור, רשות העתיקות

מרס 2009 אדר תשס"ט

עריכה: יעל אלף

תוכן עניינים

2.....	דבר מנהל רשות העתיקות.....	
4.....	דבר ראש מינהל שימור.....	
5.....	מבוא.....	
6.....	עקרונות כלליים.....	I
6.....	ערכי המורשת התרבותית.....	.1
7.....	ערך כבסיס לטיפול.....	.2
7.....	שימושים.....	.3
7.....	המחשה והצגת אתרים.....	.4
7.....	גישה שימורית כוללת.....	II
8.....	סטנדרטים.....	.1
8.....	הכשרה מקצועית.....	.2
8.....	הסמכה.....	.3
8.....	פיקוח.....	.4
9.....	מחקר.....	.5
9.....	מודעות ושיתוף הציבור.....	.6
9.....	כלים רגולטיביים.....	.7
10.....	כלים כלכליים.....	.8
10.....	עקרונות השימור.....	III
10.....	שימור באתרו 'in-situ'.....	.1
10.....	התערבות מינימאלית.....	.2
11.....	כיבוד החומר.....	.3
11.....	תיעוד וסקר.....	.4
11.....	שימור בחפירות ארכיאולוגיות.....	.5
11.....	תכניות חירום.....	.6
12.....	תהליך השימור.....	IV
12.....	סדר העבודה.....	.1
12.....	רשימת מצאי.....	.2
12.....	סקר תיעוד והערכה.....	.3
12.....	תכנון.....	.4
13.....	ניהול אתרים ופרויקטים.....	.5
13.....	התערבות שימורית.....	V
13.....	הנחיות כלליות.....	.1
14.....	תחזוקה שוטפת.....	.2
14.....	שימור מונע, הגנה פיזית וייצוב.....	.3
14.....	כיסוי אתרים.....	.4
14.....	שימור תוך התערבות מינורית.....	.5
15.....	שימור תוך התערבות עמוקה.....	.6
15.....	אנסטילוזיס.....	.7
15.....	בניה מחדש.....	.8
15.....	עבודות חדשות.....	.9
15.....	סביבת האתר.....	.10
15.....	ניטור 'Monitoring'.....	.11
16.....	נספחים.....	

דבר מנהל רשות העתיקות

מזה כמאה שנה נערכות בארץ ישראל חפירות ארכיאולוגיות החושפות מורשת עשירה וייחודית. הממצאים שנשתמרו במשך מאות ואלפי שנים מעידים על עברה של הארץ ואנשיה. ההכרה הלאומית בחשיבותם של אתרי העתיקות והמחויבות לשמרם לדורות הבאים הביאה להקמתו של תחום שימור ב- 1988. נושא השימור ברשות העתיקות מצטרף ומשלים את מעגל העוסקים בארכיאולוגיה למן החפירה, עיבוד החומר ופרסומו דרך שימור הממצא והאתר. מאז הקמתו של תחום שימור ממלאת רשות העתיקות תפקיד מרכזי ופעיל בניהול השימור במדינת ישראל. הפיכתו של תחום שימור למינהל שימור ב-2009 היא צעד נוסף בהרחבת הפעילות של רשות העתיקות בקידום שימור המורשת בישראל.

השימור מעלה בעיות מורכבות מתחומים שונים; ניהוליים ופיזיים. ניהול משאבי המורשת התרבותית נוגע למגוון גדול של גופים פרטיים וציבוריים (משרדי ממשלה, קהילות מקומיות, אזרחים, יזמים וארכיאולוגים), ומושפע מניגודי אינטרסים בין צרכי המחקר המדעי, צרכי פיתוח כלכלי ותיירותי, אל מול אינטרסים תרבותיים. מבחינת ההיבטים הפיזיים, האיום על המורשת התרבותית הולך וגובר בשנים האחרונות עקב פיתוח ובניה מואצים, מלחמה, מפגעים סביבתיים, חפירות רחבות היקף והעדר מקורות תקציבים ואמצעים מספקים לשימור ותחזוקה.

נוכח הסכנה לאתרי המורשת נדרשת גישה כוללת, משנה זהירות ומקצועיות בניהולם. ב-1997 נכתבה מדיניות השימור של רשות העתיקות על ידי תחום שימור, מתוך ראייה ותכנון ארוכי טווח. זו הצביעה על הגורמים השונים המעורבים בשימור ועל סוגי האתרים המיועדים לשימור, ועמדה על היעדים והאמצעים הדרושים לשימורם.

המדיניות עודכנה ב-2003 כדי להתאימה לגישות הרווחות בעולם. במדיניות (2003) מפורטים עקרונות השימור המבוססים על הפילוסופיה והאתיקה של השימור המקובלות בעולם. היא מדגישה את תפיסת האתר הארכיאולוגי כמשאב מתכלה, אותו יש לנהל מתוך הבנה זו. המדיניות מכירה בחשיבות הכלכלית והחינוכית של האתרים הארכיאולוגיים ורואה צורך בהגדרה ברורה ומלאה של ערכיהם, כחלק מתהליך שיטתי לקבלת החלטות בניהול המורשת, שימורה והצגתה.

העדכון הנוכחי נערך עם הקמתו של מינהל השימור בשנת 2009.

האמצעים העומדים לרשות העוסקים בשימור, מחקיקה דרך הכשרה וכלה במימון, קשורים ובמידה רבה תלויים אחד בשני. את מדיניות השימור על מרכיביה השונים יש לקרוא וליישם כמכלול שלם ולא מתוך התייחסות לכל נושא בנפרד.

גיבוש מדיניות הוא תהליך דינאמי. לפיכך, אין לראות במסמך זה הגדרה סופית של מדיניות, כי אם שלב בגיבושה, הנובע מאמות המידה המנחות אותנו כיום. יש להמשיך לפתח ולפרט הגדרות וסטנדרטים שימוריים לאתרי המורשת שיהיו ברורים ומקובלים על כל המעורבים בשימור.

הרשות רואה חשיבות רבה בהסברת עמדותיה ובשיתוף פעולה עם הגורמים השונים המעורבים בשימור המורשת. אנו מקווים כי הבהרת העקרונות המנחים בקבלת ההחלטות והבסיס הרעיוני והערכי העומד מאחוריהן יאפשרו דיון מקצועי יותר מחד, ויגבירו את המודעות וההבנה לנושאי השימור בקרב הציבור הרחב, מאידך.

שוקה דורפמן
מנהל רשות העתיקות

דבר ראש מינהל שימור

מדיניות רשות העתיקות לשימור מורשת התרבות הבנויה נוסחה במסמך פורמלי ראשון בשנת 1997, על ידי אינג' יעקב שפר שכיהן אז בתפקיד מנהל תחום שימור. המדיניות עודכנה בשנת 2003, בהתאם לסטנדרטים הבינלאומיים בשימור. המסמך הנוכחי הוא עדכון שלישי של המדיניות, שבא בעקבות הקמת מינהל שימור ברשות העתיקות.

הרעיון העומד בבסיס הקמת המינהל הוא גיבוש של גוף שיוביל את השימור בישראל בראייה ממלכתית רחבה. מינהל השימור יפעל בתיאום עם כל הגופים העוסקים בשימור, כדי לאחד כוחות ולקדם את העיסוק המקצועי בשימור בארץ.

גיבוש סטנדרטים מקצועיים והטמעתם בקרב העוסקים בשימור בארץ היא המשימה הראשונה העומדת על סדר יומו של המינהל, מכאן חשיבותו של מסמך המדיניות.

מינהל שימור פועל לקביעת סדרי עדיפויות לאומיים בפעולות השימור ומקדם את ההגנה על המורשת הבנויה במדינת ישראל ואת הפיקוח על תהליכי שימורה.

מינהל שימור רואה את עצמו כגוף האמון על יישום המדיניות ועל הקמת המנגנונים הנדרשים לקידום עקרונות השימור. כמו כן, מטרתו להטמיע את העיקרון של תהליך שימור שקוף ומבוקר, ואת ההכרה בכשירותם של העוסקים בשימור. הנחלת העקרונות, כפי שהם מנוסחים במסמך המדיניות, בקרב הקהילה המקצועית, בקרב גופי השימור בארץ ובקרב המעגלים שבתוכם אלו פועלים, תאפשר לקדם את העשייה המקצועית בשימור ולשמר בפועל את נכסי המורשת של המדינה.

רענן כסלו
אפריל 2009

המורשת התרבותית היא ביטוי למגוון ולעושר התרבותיים הקיימים בארץ ותורמת להגדרת הזהות הישראלית. אתרי המורשת מעמיקים את הקשר שבין העם לארצו, הקשר שבין הקהילה לנופיה ובין אדם לעברו, ואף תורמים ללכידות החברתית. נכסי המורשת התרבותית בישראל, רבגוניותם ומספרם הגדול הם עדויות ארכיאולוגיות והיסטוריות מוחשיות המבטאות את החוויה והזהות הישראלית הייחודית. הם משקפים את קשת הקהילות האתניות והתרבויות בארץ, ומספרים לנו על זהותנו כיום, על עברנו ועל היווצרות הנוף הישראלי. מקומות אלה הם בעלי ערך.

המורשת התרבותית הבנויה וסביבתה הינם משאב פיזי מתכלה ואינם ניתנים להחלפה או העתקה. נכסי המורשת פגיעים ביותר ומאוימים תדיר מפגעי טבע ואדם, מתהליכי פיתוח מואצים המלווים בזיהום, גידול באוכלוסיה וצפיפותה, עומס גובר של תיירות פנים וחוץ וחפירות ארכיאולוגיות לא מבוקרות. הרגישות הרבה של אתרי המורשת מחייבת להגן, לשמור ולהציג אותם, על מנת ליהנות מהם היום ולהורישם לדורות הבאים. כדי להבטיח את המשך התועלת הציבורית מנכסים אלה יש לדאוג לטיפול שימורי מתאים ותחזוקה שוטפת.

שימור אתרי המורשת והורשתם לדורות הבאים הם אינטרס לאומי ועניין משותף לכל הגורמים המעורבים בהם. המדיניות הינה מערכת של הנחיות מקצועיות המגדירה את אופן הטיפול בנכסי המורשת ומשלימה את חוק העתיקות וחוק רשות העתיקות. היא מבוססת על אתיקה ועקרונות מקובלים בעולם המחייבים את כל הגורמים המעורבים, לרבות רשויות ציבוריות, מנהלי אתרים, חוקרים, מתעדים, מתכננים, משמרים ואנשי חינוך ותקשורת. בבסיס מדיניות השימור עומדת גישה זהירה לשינוי הגורסת כי יש לעשות ככל הנדרש לטיפול באתרים ולהשמשתם, אך מעבר לכך יש לשנות מעט כל האפשר, כדי שהמשמעות התרבותית של הנכס תשמר.

גיבוש מדיניות זו משקף את תפקידה המרכזי של רשות העתיקות בשימור המורשת הבנויה בישראל. מתוקף מחויבותה הקימה רשות העתיקות את מינהל השימור שיעודו להוביל ולתאם את שימור מורשת התרבות בישראל בראיה ממלכתית של מכלול עריכה ולהוות גורם מקצועי משפיע בפיקוח, גיבוש סטנדרטים מקצועיים והפצתם, מחקר, הכשרה מקצועית והטמעת החינוך לשימור. רשות העתיקות, מתוקף אחריותה לשמירת המורשת של מדינת ישראל, תחתור לשיתוף פעולה עם כל הגורמים השונים המעורבים בשימור אתרים וקידומם. השימור אינו נחלתם של גופי השימור בלבד, ויש לראות בהם נציגים של החברה השומרים על ההון התרבותי של החברה כולה ולמענה. רשות העתיקות תפעל לקרב את הציבור להכרה והערכה של נכסי העבר.

הגדרות

המורשת התרבותית החומרית הם כל אותם אתרים שנוצרו במהלך הזמן על ידי פעילות אנושית ואשר יש להם ערך תרבותי. היא כוללת בין היתר שרידים ארכיאולוגיים, אתרים תת-ימיים, חורבות, מבנים מסורתיים, מכלולי מבנים, כפרים וערים עתיקות והיסטוריות, גנים, שרידי חקלאות עתיקה ואתרי נוף בעלי ערך תרבותי וכן ממצא קטן כגון כלים ומטבעות וכיוצא באלה.

שימור מתייחס למכלול הפעולות הנוגעות לשימור הפיזי של הנכס בסביבתו ההיסטורית. מטרת השימור היא לשמר את האותנטיות של האתר על מרב הערכים התרבותיים, האסתטיים, ההיסטוריים, החברתיים והמדעיים שלו. ערכים אלו והמידע אצורים בחומרים ממנו עשוי הנכס, בעיצובו, במיקומו וסביבתו, בשימושים וברגשות הקשורים אליו. שימור באופן מעשי מטפל בהרס הנגרם על ידי פגעי טבע או יד אדם, וכן במניעה של תהליכי בליה באמצעים טכניים וממשקיים.

I. ערכי המורשת התרבותית

a.1 משמעות המורשת התרבותית וחשיבותה נובעות מערכו התרבותי של אתר לרבות הערכים האסתטיים, ההיסטוריים, החברתיים והמדעיים. הערך האסתטי מתבטא באיכויות החווייתיות והחושיות של האתר ונמדד בקריטריונים של צורה, צבע וטקסטורה; כדוגמת עבודת אומנות או אדריכלות. הערך ההיסטורי מכיל בתוכו את ההיסטוריה של ההיבטים האסתטיים, החברתיים והמדעיים ומגלם את הפוטנציאל החינוכי של האתר. הקריטריונים להערכת הערך ההיסטורי נמדדים בהשפעה של האתר על סביבתו, כתוצאה מדמות היסטורית, ארוע או פעילות אחרת הקשורים בו. הוא עולה ככל שרבות העדויות באתרן הקשורות לדמות, לארוע או לפעילות כלשהי. הערך החברתי נוגע ליכולת האתר לתמוך בגיבוש זהות קבוצתית וקשרים חברתיים אחרים הנבנים דרך הקשר לאתר, כדוגמת אתרים בעלי ערך לאומי. הערך המדעי מתבסס על האתר כמקור מידע למחקר, כדוגמת האתרים הארכיאולוגיים. מינהל השימור יקדם מחקר וגיבוש של קריטריונים מוסכמים להערכת נכסי המורשת השונים.

b.1 רשות העתיקות תכיר ותכבד את קיומם של ערכים שונים ולעיתים סותרים באתר, במיוחד במקומות שבהם קיימת התנגשות; לדוגמא, כאשר באתר מיוצגות מספר תקופות וקיים קושי להדגיש תקופה אחת על פני תקופות אחרות מבלי שאלה תפגענה. מינהל השימור ישאף למצוא פתרונות המאפשרים דו-קיום של הערכים וריבוי של פרשנויות באתר. שימור המורשת התרבותית ייעשה בגישה שימורית מקצועית ובמאמץ שווה, ללא הבדל בסוג האתר או תקופתו, בהקשרו התרבותי ומיקומו בעבר ובהווה.

ג.1. ראוי לכבד את תרומתה של כל תקופה למשמעות ההיסטורית של האתר. חשיפה של שכבות קדומות על ידי הסרה של שכבות מאוחרות תעשה במרב הזהירות, לאחר תיעוד מפורט ורק כשיש מספיק מידע המצדיק את הפעולה. החופר או המתכנן יקבל החלטות אלו בהתייעצות עם הגורמים המעורבים באתר כגון מנהל האתר, המשמר והמתכנן.

2. **ערך כבסיס לטיפול**

הערך התרבותי של האתר יהיה השיקול העיקרי המנחה בקביעת המדיניות ודרכי הפעולה בו. כלל הגורמים המשפיעים על האתר, ביניהם מצבו הפיזי, המשאבים הקיימים והאילוצים החיצוניים, יילקחו בחשבון.

3. **שימושים**

א.3. אתרי המורשת ישמשו לטובת הציבור. שימוש הולם באתר יכבד את הערך ההיסטורי והשלמות (Integrity) הפיזית שלו ויקדם את הבנה והערכה ציבורית כלפיו. השמשה של האתר תיעשה למען הציבור באופן מבוקר, כך שלא יפגע בערכי האתר בשל שיקולי תועלת קצרי טווח.

ב.3. יש לעודד המשכיות של השימוש המסורתי, כדוגמת מגורים, בערים היסטוריות או שימושים בעלי ערך תרבותי.

4. **המחשה והצגת אתרים**

א.4. כדי להבין את המשמעות התרבותית של האתרים ולהכירה יש להציגם לציבור, ולספק שירותים מתאימים ומידע על המסרים והערכים של האתר. רשות העתיקות תהיה שותפה עם הגורמים המעורבים בניהול אתרי מורשת בפיתוח ובחירת הדרכים להצגת ההיסטוריה והמורשת התרבותית שישמשו לרווחת הציבור.

ב.4. יש להמעיט בשחזור למטרות המחשה ככל האפשר. שיחזור יעשה רק במקרים מיוחדים כשיש עדויות מספקות ובאופן מובחן מהמקור. יש להעדיף אמצעי המחשה לא ישירים שאינם דורשים התערבות פיזית ופגיעה בשרידים המקוריים.

ג.4. יש להציג את האמת ההיסטורית באופן הכן ביותר, על מורכבויותיה ופרשנויותיה המגוונות.

II. **גישה שימורית כוללת**

תהליכי שימור כוללניים מורכבים מחקיקה, אדמיניסטרציה, מימון וכלים טכניים מקצועיים. רשות העתיקות רואה חשיבות בתפיסה כוללת של ההיבטים השונים שתבטיח את שימור המורשת הבנויה בישראל. מינהל השימור יגבש מדיניות לטיפול בנכסי מורשת התרבות בישראל בהתבססו על חוק העתיקות, על אתיקה מקצועית ועל עקרונות השימור המקובלים בעולם.

1. סטנדרטים

א.1. שימור יעשה מתוך שימוש בכל הידע, המיומנויות והדיסציפלינות הרלוונטיות היכולות לתרום לחקר האתרים ולטיפול בהם. שיטות התכנון יכללו ידע שימורי, חברתי-כלכלי ותכנוני. דגש מיוחד יינתן לעבודת צוות רב-תחומית בתכנון וביצוע.

ב.1. מינהל השימור יבסס את מעמדו כאחד הגופים הלאומיים המרכזיים האחראיים לשימור מורשת התרבות הבנויה. המינהל בשיתוף הגורמים המקצועיים יגבש הנחיות מקיפות מלוות בסטנדרטים שינחו את פעולות השימור השונות – תיעוד, סקר, תכנון, ביצוע, פיקוח ותחזוקה – אשר יחייבו את כל הגורמים המעורבים בשימור המורשת התרבותית במדינת ישראל.

2. הכשרה מקצועית

א.2. מינהל השימור רואה חשיבות רבה בקידום ההכשרה המקצועית בשימור, הן בהיבט האקדמי והן בהיבט המעשי. הקניית ידע ומיומנויות בשימור הכרחית ברשויות התכנון וגופים מקצועיים כמשרד הפנים, ועדות מחוזיות, ועדות מקומיות ואחרות, אגודות האדריכלים והמהנדסים, קבלנים, גורמי תיירות, חינוך ותרבות, גופים המנהלים אתרי עתיקות כגון משרד הדתות, רט"ג וקק"ל והרשויות והמשרדים הממשלתיים הנוגעים בדבר. במקביל, יש צורך חיוני בהכשרה השימורית כתחום לימוד אקדמי וכחלק ממסגרת חדשות, או מסלולים קיימים בבתי הספר לאדריכלות ועיצוב, הנדסה, ארכיאולוגיה, גיאוגרפיה, אומנות, כלכלה, סוציולוגיה ומשפטים.

ב.2. מסלולי ההכשרה יוקמו בשיתוף גורמים ציבוריים, אקדמיים וממשלתיים, כשמינהל השימור מעורב בליווי ובנייה של התכנים התיאורטיים והמעשיים.

ג.2. מינהל השימור יעודד העסקה של מתכננים ומשמרים מוסמכים בעלי נסיון והכשרה מתאימה, העומדים בסטנדרטים מקצועיים בסקטור הציבורי והפרטי כאחד.

3. הסמכה

א.3. ניהול וביצוע עבודת השימור יהיו מבוססים על ידע, מיומנויות טכניות ומומחיות מקצועית בסטנדרטים גבוהים. דגש מיוחד ינתן לקידומו המקצועי של מינהל שימור כגוף מקצועי מוביל בארץ על ידי הכשרה, התמחות והסמכה של עובדי רשות העתיקות.

ב.3. המינהל בשיתוף הגופים המקצועיים בארץ יקדם הקמה של מערכת התעדה מקצועית בשימור (הסמכה מקצועית).

4. פיקוח

א.4. רשות העתיקות תפקח על עבודת המתכננים והמשמרים באתרי עתיקות ותיעץ במה שנוגע להתערבות באתרי מורשת על פי קריטריונים מוגדרים, המעוגנים בנהלים ותקנות.

5. מחקר

מחקר הוא מאבני היסוד של השימור על כל היבטיו ויהווה בסיס לכל שלב בתהליך השימור. לצורך המחקר יש לבנות תשתית מדעית הכוללת מעבדות, פרסומים וספריה מקצועית, מערכות מחשוב ותמיכה טכנית, תוך שיתוף פעולה עם מכוני מחקר בארץ ובחו"ל.

6. מודעות ושיתוף הציבור

6.a. חינוך והסברה הם המפתח ליצירת דעת קהל מבינה ואוהדת בקרב מקבלי ההחלטות והמתכננים. רשות העתיקות מכירה בתפקיד המרכזי של ציבור הארכיאולוגים, והציבור הרחב בשימור המורשת. לפיכך, רואה רשות העתיקות חשיבות בקשר עם גופי חינוך, מחקר וקהילה, בהפצת מידע, חינוך ופרסום, ולשיתוף הציבור בכל תחומי השימור, כל אלה במטרה ליצור מעורבות הציבור ולגייס את תמיכתו. יוזמות לשיתוף הציבור יכולות להתבטא בפעילות חברתית, תיירותית, דתית, נדבנית ויוזמות כלכלית.

6.b. שימור, המחשה והצגה, וניהול של אתרי מורשת יאפשרו את השתתפותם של אנשים מקהילות בעלות זיקה תרבותית, רוחנית וחברתית מיוחדת לאתר.

7. כלים רגולטיביים

7.a. רשות העתיקות תקדם חקיקה, תקינה, נהלים ותכנון סטטוטורי שיבטיחו את שימורה של המורשת התרבותית. יש להגדיר את מטרות השימור ולעגן אותן בחוק, כך שיגן על המגוון התרבותי, המונומנטים והאתרים בסכנה, כל זאת על סמך רשימת מצאי. ינתן דגש מיוחד על הרחבת ההגנה על מבנים ומכלולים היסטוריים שחוק העתיקות לא חל עליהם באופן ישיר.

7.b. תוקם ועדה מייעצת למינהל, שתורכב ממומחים מקצועיים, שינחו ויבקרו תוכניות שימור ופיתוח ויתנו מענה לשאלות כלליות ועקרוניות בנושאי שימור. ועדה זו תשמש כגוף ציבורי מייעץ למינהל שימור ולמנהל רשות העתיקות.

7.g. מינהל השימור יקדם את התיאום בין גופי השימור, הממשלה והסקטור הפרטי לקידום השימור של המורשת התרבותית ברמות המקומית, האזורית והארצית. לשם כך יוקם פורום "שולחן עגול" שבו תהיה נציגות לכל הגופים העוסקים בשימור על מנת לקדם את שימור המורשת בראיה ממלכתית. בנוסף, יחזק את שיתוף הפעולה בין הגופים ורשויות התכנון הנוגעים לשימור על ידי השתתפות בוועדות תכנון, ועדות היגוי, ועדות ביצוע וועדות מעקב.

7.d. מינהל השימור יפעל יחד עם מינהל התכנון להטמעת הוראות שימור בתוכניות מתאר ארציות, מחוזיות ומקומיות ככלי ראשון במעלה לשמירה, שיקום ופיתוח המורשת. במיוחד אמור הדבר בתוכניות בינוי עיר בערים ובכפרים היסטוריים, בהם יש להדגיש את ערכי המורשת והצביון העתיק ולהגדיר אזורי חיץ מתאימים. כמו כן תתמוך רשות העתיקות

בהגנה על אתרי עתיקות באמצעות שמירה על שטחים פתוחים על ידי הכרזת שמורות טבע וגנים לאומיים, יערות, שמורות ביוספריות ושמורות נוף.

8. כלים כלכליים

8.א. מינהל השימור יפעל לטובת הקצאת משאבי מדינה לשימור מורשת התרבות בישראל וליצירת מקורות תקציביים נוספים כגון: גיוס תרומות, הטלת קנסות, היטל על חפירות חדשות, הקמת קרן שימור בסיוע משרדי ממשלה, עידוד קרנות פרטיות ויצירת שוק. המינהל יטפח שותפויות בין גופים ממסדיים לסקטור הפרטי וגופים חוץ ממסדיים.

8.ב. רשות העתיקות תעשה ככל יכלתה לעודד את שימור המורשת על ידי תמריצים לסקטור הפרטי, סובסידיות, הקלות במיסוי וארנונה וכיוצא ב.

8.ג. כל פעילות הנוגעת בעתיקות יש לגבות בהקצאת משאבים מתאימים לשימורן ולתחזוקתן לאורך זמן. חלופות כלכליות לשימור האתר יבחנו בשיתוף עם החופר והגופים הרלוונטיים ויאושרו על ידי רשות העתיקות. יזמות כלכלית באתרים תתאפשר באופן שלא יאפשר פגיעה בעתיקות ותהיה בפיקוח רשות העתיקות.

III. עקרונות השימור

1. שימור באתרו 'in-situ'

1.א. תינתן עדיפות עליונה לשימור המורשת באתרה. יש לשאוף לשמר את כל הפריטים באתרם. עדיפות גבוהה תינתן לשימור אלמנטים אומנותיים כגון פסיפסים, פרסקאות ופריטי אבן. הוצאת פריטים מהאתר תיעשה רק במקרים מיוחדים ובפיקוח מינהל השימור, כשאין כל אפשרות אחרת לשימורם.

1.ב. העתקת אתרים תשקל לגופו של עניין, על בסיס ערכי האתר וסביבתו ובחינת החלופות להצבתם, ותאושר כמוצא אחרון רק במקרים יוצאי-דופן.

1.ג. הסביבה ההיסטורית של האתר היא מרכיב חשוב בקביעת ערכו ויש לעשות כל מאמץ להגן עליה ולשלב אותה בתכנית הניהול הכוללת (תכנית ממשק) של האתר. במסגרת תוכנית זו יש להגדיר אזור חיץ סביב האתר.

2. התערבות מינימאלית

ההתערבות בנכסי המורשת תהיה מינימאלית על מנת לשמר חומר מקורי רב ככל האפשר. מטרתה לשמר את המצב הקיים ולהאט את קצב הבליה עד כמה שניתן, על ידי מניעת הרס בידי גורמי טבע ופגיעת אדם.

3. כיבוד החומר

3.a. עקרון הכיבוד של החומר הפיזי המקורי של השרידים ינחה את הטיפול השימורי. השרידים ישומרו במצבם ההיסטורי ללא אובדן עדויות ומידע. יש להעדיף שימוש באמצעים לא-הרסניים. סטייה מעקרון זה מחייבת הצדקה מיוחדת.

3.b. תינתן עדיפות לשימוש בטכנולוגיות מסורתיות וחומרים מקוריים. שימוש בחומרים חדשים ייעשה רק לאחר ניסוי החומר ווידוא שאינו גורם נזק לאתר, ולא ימנע או יכשיל טיפולים חוזרים בעתיד.

4. תיעוד וסקר

4.a. יש להכין תיעוד וסקר של אתרים בעלי ערך ברמה הלאומית. במקרים בהם אתר עומד לפני הרס יש להכין תיעוד שישמר ברשומות הציבוריות ברשויות מקומיות ובארכיון רשות העתיקות.

4.b. תיעוד וסקר הינם חלק אינטגרלי מהטיפול השימורי. הוא כולל תיעוד מצב האתר לפני הטיפול ותיעוד מפורט של כל התערבות בו. רמת התיעוד ודרגת הפירוט יקבעו על ידי מינהל השימור בהתאם לערך האתר ומטרות השימור. יש לשמור בארכיון רשות העתיקות את כל הרשומות הנוגעות לאתר, כולל תיעוד של עבודות השימור לפני כל התערבות ואחריה, בעבר ובהווה.

5. שימור בחפירות ארכיאולוגיות

חפירות ארכיאולוגיות ילוו בשימור בזמן החפירה (שימור מלווה חפירה), בין העונות ובגמר החפירה. תכנית השימור תגובה בהקצאת משאבים מתאימה ותוכן במהלך החפירה ולאחריה. תכנית השימור תוגש עם תכנית החפירות כחלק מהבקשה לרשיון חפירה ותובא לאישור מינהל שימור. במקרים מיוחדים תידרש תכנית שימור בחפירות הצלה. דגש מיוחד יינתן להסברת חשיבות השימור לארכיאולוגים חופרים ולשיתופם בגיבוש תכנית השימור באתר.

6. תכנית חירום

נוכח אי-היציבות באזורנו והסכנות האורבות לפתחה של המורשת הבנויה, יש לגבש תכנית לפעולות חירום במקרי אסון. יש להכין תוכניות הצלה לאתרים ולמבקרים בהם. באתרים ציבוריים יש לקבוע נהלים ותקנות בטיחות והגנה; לא יאושרו פעילויות שיש בהן סכנה למבקרים או לאתר.

IV. תהליך השימור

1. סדר העבודה

רשות העתיקות תפעיל תכנית שימור באתרי המורשת בארץ המורכבת משלבים עוקבים ומשלימים: זיהוי ורישום ברשימת מצאי, סקר תיעוד והערכה, תכנון שימורי ויישום, ניהול האתר כולל מעקב, בקרה ותחזוקה. בתהליך ישותפו בעלי עניין, ולהערכת המשמעות של האתר תינתן עדיפות גבוהה לאורך כל תהליך השימור.

2. רשימת מצאי

2.a. תהליך הזיהוי של אתרי המורשת ושימורם יתבסס על רשימות מצאי (אינוונטאר), וסקר מצאי שימור מקיף. רשות העתיקות תקים רשימת מצאי ארצית בשיתוף עם גופי מחקר ומוסדות לאומיים. רשימות אלו ירוכזו במאגר מידע ממוחשב ונגיש לנושאי השימור כאמצעי לניהול, מעקב ובקרה מקצועיים ולמטרות מחקריות. מאגר המידע יכלול מידע בסיסי ודוחות נלווים, וכן תוצאות של מחקרים והערכות, תיעוד החלטות ופעולות, סיווג אתרים ודירוגם על פי המשמעות התרבותית שלהם. כמו כן יערך סקר מצאי שימור שיגדיר את מצבם הפיזי של האתרים וצרכי השימור. מידת דחיפות הטיפול ותוצאותיו יכללו ברשימת המצאי. מינהל השימור יבסס את סדר העדיפות לטיפול באתרי עתיקות על סקר מצאי השימור של עתיקות מדינת ישראל, וסקר סיכונים המצביע על מצבם וצרכי הטיפול בהם.

2.b. באתרי עתיקות מוכרזים יקבעו גבולות ואזור חיץ המשותפים על תסקירי שימור וסביבה, יפתח תיק בארכיון ויוגדר הגורם האחראי לאתר. מינהל השימור רואה לנכון להקים רשימת מצאי משלימה של אתרי מורשת שאינם נכללים בחוק העתיקות, וזאת כדי להבטיח שהערך ההיסטורי באתרים אלה ינחה את השיקולים הנוגעים לעתידם.

3. סקר תיעוד והערכה

הגדרת המשמעות התרבותית של האתר, מצבו הפיזי והממשקי תבוסס על סקר ותיעוד ארכיאולוגי, היסטורי, אדריכלי ואורבני כנדרש. עומק הסקר והיקף התיעוד יותאמו לערך ולאופי האתר מצד אחד, ולסוג ההתערבות השימורית וצרכי הפיתוח מאידך.

4. תכנון

4.a. רשות העתיקות בשיתוף עם הגופים הרלוונטיים תגבש תכנית אב ארצית לשימור אתרי העתיקות של מדינת ישראל. התכנית תתבסס על רשימת המצאי ותבנה לאורך זמן באופן שישקף את מכלול ערכי האתרים ומצבם הפיזי, על סוגיהם ותקופותיהם השונות.

4.b. תכנון אתר יעשה במסגרת של תכנית ממשק המפרטת את מטרות השימור, דרכי הטיפול, שימושים מתאימים, אופן ההצגה לקהל, אסטרטגיית הניהול והתייחסות לתוכניות הפיתוח

באזור. תכנית הממשק תהווה בסיס לפיתוח תוכניות שימור פיתוח ותחזוקה מפורטות. התוכניות יגובשו על סמך סקר תיעוד והערכה של ערכי האתר, מצבו הפיזי וההיבטים הממשקיים. מינהל השימור ינחה את המתכננים בנושאים הארכיאולוגיים, האדריכליים, ההנדסיים והשימוריים.

ג.4. תכנון האתר יעשה מתוך התייחסות כוללת לאלמנט או למבנה בהקשר הסביבתי שלו. יש להעדיף טיפול במכלולים על פני טיפול באלמנטים או מבנים בודדים המנותקים מהקשרם.

ד.4. התוכניות יעודכנו מעת לעת בהתאם לצרכים המשתנים באתר.

5. ניהול אתרים ופרויקטים

א.5. מינהל השימור, בשיתוף עם הגורמים המנהלים אתרי מורשת, תגבש סטנדרטים ונהלים מחייבים, ותעבוד על פיהם בניהול אתרי מורשת. יש להכשיר ו/או להעסיק מתכננים ומשמרים בגופים המנהלים אתרי מורשת כגון: רשות הטבע והגנים הלאומיים, קרן קיימת לישראל, עיריות ומועצות שבתחומן ערים וכפרים היסטוריים, חברות לפיתוח תיירות, מוזיאונים פתוחים, אתרים קדושים באחריות משרד הדתות ומשרד הפנים. כדי להבטיח הגנה מרבית ושימור הולם של האתרים, מינהל השימור יקח חלק פעיל, בתיאום עם גופים אלה, בקביעת פרוגרמות, הכנת תוכניות ממשק, שימור ותחזוקה.

ב.5. רשות העתיקות היא בעלת הסמכות הסטטוטורית לאישור תוכניות וטיפול או מתן היתר לטיפול שימורי באתרי עתיקות השונים. כל עבודת שימור תעשה בפיקוח שימורי ותיאום של מינהל שימור.

ג.5. מנהל האתר יהיה אחראי על יישום תוכניות הממשק, השימור והתחזוקה לאתר, שעיקרן מניעת סיכונים, פגיעת אדם ובליה טבעית. באחריותו לדאוג גם לאיכות התצוגה.

ד.5. פיתוח בר קיימא בניהול האתר יאזן בין האינטרסים השונים ובהם שיקולי פיתוח לעומת שיקולי שימור. נדרשת בחינה זהירה ומבוקרת של ההשלכות הנובעות מפיתוח אתר למבקרים על מצב העתיקות לאורך זמן. בעוד שבחשיפת האתר ניתן לממש את הפוטנציאל הכלכלי והחינוכי, הרי בה בעת עלולה לעלות רמת הסיכון הפיזי לעתיקות. כשקיימות הכנסות באתר יש לדאוג שחלקן יושקע בשימור ותחזוקה של האתר. במקרים בהם נגרם נזק בלתי הפיך לאתר יש לשקול אמצעי הגנה ביניהם סגירה של אזורים לקהל וכיסוים.

V. התערבות שימורית

1. הנחיות כלליות

התערבויות שימוריות כוללות את האמצעים הטכניים לטיפול באתר וסביבתו. מינהל השימור ינחה בחירת סוג הטיפול כך שיושתת על הבנה של המשמעות התרבותית והמצב

הפיזי של האתר ועל פי העקרונות המפורטים בסעיף III לעיל. לפני כל התערבות יבוצע תיעוד וסקר של המצב הפיזי והגורמים לבליה של האתר. בסיומה של כל התערבות יוכן דו"ח שימצא בארכיון רשות העתיקות. הרשות תוודא שמטרות ההתערבות יוגדרו בצורה ברורה מתוך ראייה כוללת וארוכת טווח, ויעשה שימוש בשיטות וחומרים שנוסו והוכחו כבלתי מזיקים. בסדר העדיפות לטיפול באתר יש להתחיל בעבודות ההגנה והשימור ולאחריהן עבודות השחזור והפיתוח.

2. תחזוקה שוטפת

תחזוקה היא האמצעי הבסיסי והחשוב ביותר בשימור, המונע ומפחית נזקים מצטברים הנגרמים על ידי פגעי טבע ואדם. מינהל השימור ידרוש תוכנית תחזוקה שוטפת לכל האתרים אשר תכלול מערכת ניטור. מינהל השימור יאשר ויפקח על תוכניות התחזוקה והן יעודכנו מעת לעת במידת הצורך. דוח"ות התחזוקה ישמרו בארכיון רשות העתיקות. דגש מיוחד ינתן לתחזוקה שימורית של אתרי עתיקות קולטי קהל.

3. שימור מונע, הגנה פיזית וייצוב

פעולות אלה מכוונות להפחית את הנזק הנגרם לאתר או למבנה והן כוללות, בין השאר, קירויים, הסדרת ניקוזים, גידור ושמירה. מטרת פעולות אלו לשמר את מרב החומר המקורי ובמידת האפשר את האופי והסביבה המקוריים. השיקול המרכזי בהקמת קירויים חדשים יהיה מידת ההגנה על האתר. על הקירוי להיות פשוט, פרקטי ומתוכנן כך שהפגיעה באתר וסביבתו תהיה מינימאלית. כעקרון, מינהל השימור יעדיף למצות את פעולות השימור המונע הנדרשות לייצוב האתר לפני ביצוע התערבות עמוקה יותר.

4. כיסוי אתרים

ככלל, מינהל השימור ינחה לכסות אתרים ארכיאולוגיים בסיום המחקר כדי לשמרם ולמנוע וונדליזם ושוד. במקרים מיוחדים, לאחר שיובטחו האמצעים לשימורו ארוך הטווח של אתר, ניתן יהיה לחשוף ולשמר אותו כדי להציגו לקהל. על מנת למנוע ניצול יתר של אתרים רגישים ושחיקתם ניתן לשקול רוטציה בפתחת אתרים קולטי קהל, על ידי סגירת אתרים לביקור ופתחת אחרים במקומם. כיסוי האתרים יעשה בתאום עם החופר מינהל השימור על פי מפרטי כיסוי מאושרים.

5. שימור תוך התערבות מינורית

מערכת פעולות שלא גורמות לשינויים ניכרים במבנה וללא תוספת אלמנטים חדשים, כך שהמצב הבסיסי של האתר לא מופרע. פעולות אלו כוללות ייצוב של חלקים מעוותים או ממוטטים, תיקון אלמנטים והסרה של תוספות מאוחרות שאינן בעלות ערך. את הפעולות הללו יש ללוות בתיעוד מפורט, במיוחד במקרה של הוספה או הסרה של אלמנטים.

6. שימור תוך התערבות עמוקה

התערבות בעלת השפעה גדולה ביותר על החומר המקורי. היא כוללת ייצוב של המבנה באמצעות אלמנטים תומכים ראשיים ותיקון או החלפה של חלקים חסרים. השיקולים לפירוק והרכבה של מבנה או העתקת מבנים ואלמנטים יבחנו באופן זהיר ומבוקר בשל הפגיעה החמורה בחומר המקורי וסביבתו. מינהל השימור יאשר פירוק והרכבה של מבנה או העתקת מבנים רק כמוצא אחרון לשימור. על תוספות חדשות לכבד את הפוטנציאל הארכיאולוגי של השרידים או המבנים ההיסטוריים מבלי להעיב על החומר המקורי. יש להבטיח את השתלבותם ההרמונית עם העיצוב המקורי של המבנים והשרידים.

7. אנסטילוזיס

אנסטילוזיס של מבנה באתרו יאושר על ידי מינהל השימור רק במקרים חריגים במבנים ייחודיים. אנסטילוזיס ייעשה רק על סמך עדויות מוצקות ולא על סמך אנלוגיות.

8. בניה מחדש

בניה מחדש תיעשה באופן מבוקר במינימום ההכרחי לייצוב והמחשת האתר.

9. עבודות חדשות

על כל התערבות מודרנית להיות מובחנת מהשרידים המקוריים. עבודות אלו ישולבו באופן רגיש וזהיר בהתאם לאופי ההיסטורי של האתר ולא יעיבו על השרידים המקוריים.

10. סביבת האתר

טיפול בסביבת האתר הוא חלק משימורו והצגתו. מבני שירות וגינון מודרניים הנדרשים באתר יתוכננו באופן שלא יפגע באתר ובנוף. יש לשחזר את הסביבה האותנטית של האתר במידת האפשר על ידי הסדרה ותכנון נופי מתאים.

11. ניטור 'Monitoring'

יש להקים מערכת ניטור 'Monitoring' ארצית ובין גופית למעקב ובקרה של רמת הסיכון של אתרי עתיקות אשר תהווה בסיס לתחזוקת האתרים. מערכת הניטור תאסוף נתונים על מצב האתרים וגורמי הבליה, אם טבעיים או מונדליזם. במקרי ונדליזם יש להחזיר את המצב לקדמותו במידת האפשר ובזמן קצר על מנת לצמצם את התופעה.

Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. (World Heritage Convention)(1972), UNESCO.

http://whc.unesco.org/world_he.htm (May 2003)

Cultural Resource Management Guideline. 1997. US National Park Service

<http://www.nps.gov/policy/DOrders/DOrder28.html> (May 2003)

ICAHM Charter: Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage (1990), Lausanne, ICOMOS – ICAHM.

http://www.international.icomos.org/e_archae.htm (May 2003)

Principles for the Conservation of Heritage Sites in China. English-Language Translation, with Chinese Text, of the Document Issued by China ICOMOS. English-Language Translation ed. Neville Agnew and Martha Demas, The Getty Conservation Institute, PDF format.

<http://www.getty.edu/conservation/resources/reports.html> (May 2003)

Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations (1956), New Delhi, UNESCO.

http://www.unesco.org/culture/laws/archaeological/html_eng/page1.shtml (May 2003)

The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance (1999), ICCOMOS (accepted by ICOMOS International).

<http://www.icomos.org/australia/burra.html> (May 2003)

The Nara Document on Authenticity (1994), ICOMOS.

http://www.international.icomos.org/naradoc_eng.htm (May 2003)

The Venice Charter: International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (1964), ICOMOS.

http://www.international.icomos.org/e_venice.htm (May 2003)

The Washington Charter: Charter on the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (1987). ICOMOS.

http://www.international.icomos.org/e_towns.htm (May 2003)